

"בכל תאי הזיכרון מילים זכות"

טל ניצן: לשכוח ראשונה, הוצאת עם עובד 2009, 79 עמ'

בפתיחת הפרק הארבעה עשר של הרומן טום ג'ונס, מבקש הנרי פילדינג להוכיח "שכתיבתו של סופר תיטיב ככל שייטיב להכיר את הנושא שעליו הוא כותב". כך כותב פילדינג (בתרגום אסתר כספי): "מאחר שאדונים מסוימים בימינו נתעלו למעמד רם למדי בקרית ספר שלנו בכוחו המופלא של הכישרון בלבד וללא סיוע כלשהו מצד ההשכלה, אולי אף בלי דעת קרוא כראוי, התחילו המבקרים שבדורנו, כפי שגונב לאוזני, טוענים לאחרונה, שהדעת אין בה להועיל כלל לסופר. יתר על כן: היא כובלת את שאר הרוח וכוח הדמיון שבהם חננו הטבע, ובהכבידה עליהם היא מונעת אותם מלהמריא לאותם גובהי מרומים, שמן הסתם היו מגיעים אליהם אלמלא עיכבה בעדם. חוששני שלאחרונה הפריזו בגישה זו, ואיני רואה מדוע תיבדל בנדון זה הכתיבה מכל שאר האמנויות. קלות התנועה של הרקדן, למשל, אינה נפגמת בשום פנים מרוב תרגול".

טל ניצן היא משוררת המיטיבה לתרגל שירה. היא תרגמה את פסגת שירת אמריקה הלטינית ופרסמה עשרות ספרי תרגומים משובחים, עבודה שנעשתה בקפידה וביד אמנית, אשר אמונה לא רק על שפת המקור, אלא בעיקר על שפת היעד, השפה העברית. היא כמו יודעת כיצד היו כותבים המשוררים והסופרים שהיא מתרגמת לו היו כותבים עברית. זהו אינו יתרון של מה בכך. בנוסף, כמו לא מעט משוררים ישראלים, ניצן בקיאה גם בחקר הספרות ובמלאת העריכה הספרותית, ובכלל העשייה הספרותית הענפה הזאת, היא מפרסמת גם שירים שלה במהלך העשור האחרון, וזהו לה ספר המישי. **לשכוח ראשונה** הוא ספר שירים של משוררת מדייקת, שנדמה שכותבת כשם שהיא מתרגמת, תוך קפדנות אדירה על ניקיונה של השפה, ניקיונו של הביטוי וניקיונו של הטור השירי. שיריה של ניצן בספר זה נקראים כאילו טואטאו כל השתדלויות הכתיבה שמאחוריהם, והם נותרו צחים ומטופחים, תקינים ומותקנים. למקרא השירים בספר מתחזקת ההנחה, שאין כאן ניסיונות כתיבה מתוך לשון שבורה המתקשה לסמן את מה שהיא אמורה לסמן, או פרגמנטים שנכתבו כלאחר יד, תוך הגף כתיבה חסר אחריות. כאן כלולים שירים, שכל מילה בהם נשקלה ונבחנה, הועדפה או הוסרה, בהליך כמעט קליני.

ניצן אינה מרבה להשתמש בדימויים כדי לייצג מציאות, אך כשהם מתגלים בשיר, הם לקוחים כמעט תמיד מתוך התפאורה העירונית המקיפה

אותה. היא מצליחה לגלות בחומרים המוכרים יריעות השתמעות חדשות ומעניינות, שמאירות את השירים בזיקוקים של מחשבה ייחודית. כך, למשל, בבית השני של 'תשרי', המתאר ערב חג, דימוי שמוצג בסדר הפוך, מן המדמה אל המדומה: "כמו דרורים אל בוקר / קולות ילדים נדחקים אל השקט. / איבוד נערם על איבוד. מי שצערו נעוץ כמו גלעין בתוכו / גם הקל במגע יד אדם, ניד ראש / בפתח בניין, אינו לפי כוחו". בבית הראשון מתחקה הדוברת אחר תודעה מתעוררת, של מי שמבררת את הכאן והעכשיו על פי סימנים מוסכמים, כשם שהקורא מבין את הסיטואציה המיוצגת, מילה אחר מילה: "לפי הרעשים הנבלעים אחד אחד / זה ערב חג. / לפי התרופפות דקה ברוגנות החום, / עלים משרכים צהוב בין מדרכות - / זה איזה חג של סתיו". ניצן מומחית בהשתרקות מסובכת של התחביר, והיא פורשת את היחידה התחבירית, המשפט, בהתאם לאפקט הנשרכת שהיא מבקשת לייצג, לפעמים בלי להתיר את הסבך התחבירי. בבתי הרביעי והחמישי ניתכות הסביבה והתודעה הקולטת את הסביבה, לכדי אחד עיף ועצוב. הצלילים השורקים מלווים את הקריאה בצליל רתיחה רחוק: "מותשים מקיץ, הרחובות שרועים / כלאחר סערת זעם, ואם יש / מנוחה במנוחתם, ואם / היכנשהו ישרחשים, איזו יד תוכל לתפוס. // מי שצערו עיקש בתוכו / חוצה קורי שיחה תועים בדרכו, / נושרים לו מטבעות, / שברים לרגליו, איבוד / על איבוד".

הספר מכיל שירים תל אביביים מהיפים שקראתי, כגון 'בספינה השוקעת', שחלקו השני: 'שינקין פינת קינג ג'ורג' משרטט תמונה אמינה ומעוררת הודות של נואשות, תמונה שמצוירת מתוך המציאות הישראלית והממש המתקוף שבה (כל תל אביבי מכיר את הנרקומנית מקצבת הנדבות המתוארת כאן), מתוך הכוח שבהתנהלות האימהות בתוך תופת (האימהות מעניקה לא רק להתנהלות את הכוח המניע אותה הלאה, אלא גם למבע בלשון, שאינו שובר שיניים, אלא נקי ומדויק): "הו נהרות תיירים ופליטים ושעטת הרגליים / במשתה העיקש של אכול ושתה וטרוף / וקנה ותגוג ודחוף כי מלאו למלחמה / שלושה שבועות ויומיים. תנומת התבונה / מולידה מפלצות מוכרות עד אימה / ולולא יד בתי בידי, דקיקה ובוטחת, / הייתי חוברת לוקנה הצנומה / שבורת השיניים ולוחשת איתה: תעזרו לי".

מקסימים במיוחד שירי האהבה בספר, ובראשם - בעיני ואף שיכול להיקרא לאו דווקא כשיר אהבה, אלא שיר על כל דבר שמתאווים אליו ואין יכולת להיפרם ממנו, למשל עישון - 'מוךך', שיר ללא סימני פיסוק, שהנשימה האחת שהוא נקרא בה מתאימה בדיוק לאובססיה שהוא דורש בה: 'וברגע ששוב טעמתי את טעמו ידעתי / שהזמן שערמתי בינינו כולו שווא שהלכתי / והלכתי בלי להרחיק גם צעד אחד שאין לי / גאולה מן המורך הזה ואין לרעל הזה ארוכה / ולא יירפא לי ממנו גם אם ארצה בכל מאודי / ואינני רוצה".

החטיבה האחרונה בספר היא מחזור ייחודי של שירי לידות וזיכרון שמוצגים כקטעי פרוזה קצרים.

המחזור "באיוז ארץ" נצמד לתודעת הילדה שחווה את האירועים המתוארים בו, וקריאה רצופה שלו מגלה שהוא אינו רק מחזור של זיכרון, אלא מחזור של מחוורת מקור הכתיבה של ניצן, שכל זיכרון שמיוצג בו הנביע תובנה מסוימת שהתבררה בלשון: "לאחר שנסחטו עד תום כל הנושאים, השיחה סביב השולחן גוועה. כולם תולים עיניים בי, בילדה. והילדה כבדת פה ועיקשת. לא היא תושיע אתכם". באחר: "כנראה צעקתי, כי אני שומעת שאבא או אמא קמו לגשת אלי. שוב הלמתי שאני לוקחת קרטון חלב, ומארבעת צדדיו אני ניבטת בי, ומתחתי כתוב מתי נעלמתי, מה לבשתי, היכן נראיתי לאחרונה".

גם בקובץ השירים מפרי עטה כוללת ניצן חטיבה של תרגום, פואמה עירונית יפהיפה מאת המשורר הארגנטינאי לואיס סבסטיאן מסטו שכותרתה 'תועה'. הקשרים שמתבררים תוך כדי קריאה בין השירים העירוניים של ניצן בספר, לבין נקודת מבטו של התועה העירוני של מסטו מעניינים, וניצן מסמנת כאן גם את ההווה המשוררית שלה עצמה כקשורה בעבותות עם הווייתה כמתרגמת. אך אולי טוב היה לו לספר השירים של ניצן בלעדי הפואמה המתורגמת הזו. חבל גם שהתמונה המודפסת על כריכת הספר מעוררת אסוציאציות בלתי רלוונטיות לספר (של מחנה ריכוז, רחמנא ליצלקן), וביחד עם כותרת הספר מייצרת קונוטציה של ספר שואה, ואולי מרחיקה כמה קוראי השירה מן הספר. זהו ספר יפהפה, שאני מוסיפה למדף ספרי השירה האהובים עלי ואחזור לקרוא בו עוד.

נוית בראל

Zoon in, Zoom out

דרור בורשטיין: נתניה, הוצאת כתר 2010, 225 עמ'

ארבע המילים האלה - Zoon in, Zoom out - הן תמציתו המזוקקת של **נתניה**, ספרו החדש של דרור בורשטיין. הוא נע בו מהמיקרוקוסמוס אל המקרוקוסמוס, מן החוץ פנימה, מהאמת אל הבדיה, מן הספרות אל המדע (ועל כך עוד ארחיב את הדיבור), מן ההווה אל העבר והעתיד, מצבא השמים ועד לליבה הפועמת של כדור הארץ, מכוחות נפש ועד לכוחות פיזיקליים שאין לנו שליטה עליהם. המספר - בורשטיין היושב על ספסל ברחוב תל אביבי וממלא מהברת במחשבותיו וביכרונותיו עד שבסופו של דבר הוא מתעורר אל העכשיו, אל המציאות - עושה שימוש בעובדות פיזיקליות, אסטרונומיות וגיאולוגיות ידועות הקשורות לקיומו של היקום בכלל, של כדור הארץ בפרט, ושל הקיום האנושי בו. הוא עושה זאת מזווית ראייה שגם אם עיקרית - תהיות אנושיות באשר למקומנו בתוך ההקשר הרחב והצר של קיומנו - כבר נוסחו ונכתבו לעיפה, הם נוצקים אצל בורשטיין באופן מרענן ואף מעורר מחשבה. בדמיונו הוא חוזר לנתניה של

חמש נפשות מחפשות מחבר

מיכאל פריאנטה: רחוב הבקתה הגדולה, הוצאת STAVNET 2010, 216 עמ'

לואק פרוור יש שש שורות שהן, לדעתי, קיצור תולדות פריז. הוא קרא להן 'פריז בלילה' ואברהם הכים תרגם אותן לעברית: "שלושה גפרורים בזה אחר זה הוצתו בלילה ראשון כדי לראות את פניך במלואם השני כדי לראות את עיניך האחרון כדי לראות את פיך והחשכה במלואה כדי להוכיח לי את כל אלה כשאני מחבק אותך בורעותי".

אור הגפרור מינורי מאוד. אבל כשהוא מוקף רק בחושך המזוירות עובדת שעות נוספות. פרוור צריך לראות פנים, עיניים, פה כדי לקפל את זרועותיו סביב גופה של האהבה. פרוור צריך חושך כדי לזכות באור גדול. הקורא צריך את פריז בכותרת כדי שהחיוב יהיה הדוק יותר. תחליפו את המילה "אהבה" במילה "זהות" ותגלו שמיכאל פריאנטה ברחוב הבקתה הגדולה מדליק את הגפרורים האלה,

מדובר בבעל בית קפה ספרייה ברחוב הבקתה הגדולה. שם בין הצוירים התלויים על הקיר, בין התפריט הים תיכוני ובין הסטודנטים מהסורבון שבאים לשלוף ספרים מהמדף, הוא מתוודע לחמש נשים שסיפורן הוא עמוד השדרה של הספר. אחת היא אלוהה, שגשרי הנוברישיות שבנו הוריה נשרפו מול פניה. השנייה היא דבי, שיהדותה מתנפצת בחיק בעלה הקתולי. השלישית היא סולן. הרביעית היא תרזה, שמוחמד בעלה מכסה את פניו ברעלה מטאפורית וההמישית היא אימן המוסלמית, שבעלה אוהו בקצות ציפורניו את דרכון היהדות. בעל המקום אינו מקשיב פסיבי. הוא מחלחל את סיפורו לתוך הנרטיב הנרקם לנגד עיניו. לפעמים הוא שחקן משנה ולפעמים הוא מוצא את עצמו בקדמת הבמה. בכל מקרה התחושה היא שהוא מוקף בחמש נפשות המחפשות מחבר. ומשום כך אולי דמותו היא פסיפס המורכב מחמשתן.

פריז ברקע אינה רק תפאורה. הגפרורים מהשיר של פרוור מאירים פינות חשוכות בזוויות הפה של הבחורות, והתחושה שהן מחליפות מילה בלהבה.

רוני סומק

בספר כגון זה - בכלים ספרותיים או בכלים מדעיים? האם הדין צריך להיות ספרותי, פילוסופי, או אקולוגי? "השמים בלילה", אומר המספר, "הם כתב אישום נגד המין האנושי", תוצאה ברורה של הפעילות האנושית המזהמת. ואני שואלת, האם יכול להיות שהסופרים מתייחסים רק אל יופיו של הירח ואל הקשריו התרבותיים כי כשעולה כתב אשמה חריף כל

הדין המדעי למדענים? ובאמת, באילו כלים יתדיין איש המדע עם איש הספרות? אם יעשה זאת בכליו ובשפתו המדעיים, סביר להניח שאיש הספרות לא יבין דבר וחצי דבר. אם ישתמש בשפתו של איש הספרות תהיה בכך זילות של המדע, פופולריזציה - שדעתם של מדעניות ומדענים אינה סובלת. הנושא - התחממות כדור הארץ על השלכתיה - הוא אכן 'חם', תרתי משמע, אלא שבניגוד לרעה הרווחת טרם מוצה, על אף פסקנותו של הסרט 'אמת מטרידה', למשל, של אל גור, שהעלה את הנושא לדין ציבורי בצורה גרפית אך, אליבא דמדענים לא מעטים, גם בצורה פופוליסטית ולא מדויקת.

הדין המדעי הגלובלי באשר לתפקידם של בני אנוש בתהליכי התחממות כדור הארץ נמצא בעיצומו והדעות, כמסתבר, חלוקות. שינויי אקלים קיצוניים כבר אירעו בעבר (הרבה לפני שטמפרטורות נמדדו באופן מסודר בחלקים שונים בעולם). על אף תרומתו השלילית של האדם לעליית שיעור דו תחמוצת הפחמן באטמוספירה, מקור אמונתו בכוחו לשנות תהליכים כאלה טמון לכל היותר בהיבטים שלו או בחוסר הבנה אמיתית שלו ממדי יכולותיו. השיטות והאמצעים הקיימים כיום למדידת טמפרטורות ששרדו על פני כדור הארץ לפני עשרת אלפים שנים, למשל, הוכיחו שטמפרטורה גבוהה מאוד כבר שררה בעבר על פני כדור הארץ כחלק מתהליכים טבעיים שאינם קשורים לפעילות האנושית, שכלל לא היתה קיימת אז, וכי כבר היו בעבר עליות וירידות חדות בטמפרטורה.

כל זה אינו מפחית מחשיבותן של השאלות המוסריות שבורשטיין מעלה, רק שיש להתבונן גם בתהליכים שכמעט בלתי אפשרי למונעם, בעיניים מפוכחות: מה יעזור לכדור הארץ, למשל, אם תושבי פריז יעברו לנסוע באופניים (כמו שמעודדים אותם שם כיום על ידי אופניים ציבוריים וזולים) אם אוכלוסיית המיליארדים של סין עוברת מאופניים למכוניות? מה יעזור החיסכון האישי בחשמל כשסין המתפתחת במהירות בונה תחנות כוח רבות ועצומות כדי לספק את הביקוש העולה בתחומה לחשמל? האם לא תהיה לכדור הארץ תקומה 'אחריוני'? כנראה שתהיה. אנחנו, כך מסתמן, רק פסיק בגורלו ההפכך. מכל מקום, נתניה כתוב באופן משובב לב והקריאה בספר מענגת מאוד.

ענדה שמש

ילדותו, לשיעורי האסטרונומיה שלימדו אותו דברים שרק עכשיו הוא מתחיל לעמוד על מלוא משמעותם, מנווט את דרכו בין זיכרון שמימי הטבוע בנו עד לרמת האטומים לבין זיכרונותיו הפרטיים, בין ההיסטוריה המשפחתית (אמיתית ופיקטיבית בערבוביה) לבין ההיסטוריה הגיאולוגית והאסטרונומית של כדור הארץ.

אם כן, 'נתניה', הספר והמקום, אינם אלא משל. המקום הגיאוגרפי הוא, כאמור, מצבור הלבנים שמהן בנוי ה'בית' האמיתי והמטאפורי של בורשטיין, האכסניה הממשית מאוד של ילדותו ושל חיי בני משפחתו של הסופר, שאף שזור בין פרקיו מסמכים ותצלומים אותנטיים, אבל נתניה גם מתעתעת, כמו הזיכרון עצמו. אמנם בורשטיין מתבונן דרך הפריזמה של הראייה השגורה של אפסות הקיום האנושי נוכח האינסופיות של היקום ונפלאות שיווי המשקל העדין שמקיים אותם, אבל הוא גם מכניס את כל היקום הזה אליו פנימה ומתאר את הדויקיום הזה בפרוזה שירית, יפה להפליא. השוורה בציטוטים מעניינים: "כל אטום בגופנו, כותבים וורד ובראונלי, התקיים בתוך כמה שמשות לפני היווצרות השמש שלנו. פלנטות, שמשות ואורגניזמים באים והולכים, אבל היסודות הכימיים, הממוחזרים מגוף לגוף, נצחיים כמותם".

בורשטיין נדרש גם אל הספרות: בפתיח הוא תוהה כיצד "אין בספרות העברית ולו רמו לעובדה המדהימה שתנועת היבשות... והיווצרות הירח, הן כנראה תוצאה של אותו אירוע ממש" וכי את "חיוניותה של טקטוניקת הלוחות... מצניעה הספרות העברית כהצנע גרב מצחין... הקרקע בספרות העברית היא תמיד קרקע מוצקה... הרשומה במרשם המקרקעין ולא קרקע שמתחתיה סלע מותך בטמפרטורה הקרובה לזו השוררת על פני השמש". אסטרונומיות וגיאולוגיות הידועות לכל סטודנט מתחיל לגיאולוגיה, מוזכרות בספרות העברית רק כמטאפורה (עולף בדעתי, למשל, גיאולוגיית המעמקים במיכאל שלי של עמוס עוז, שזעזועיה הם סימולוגיה לתגודות הנפש העזות של חנה אשת מיכאל). הירח, על פי בורשטיין, מוזכר בספרות העברית בעיקר בהקשרים רומנטיים ולא כגורם מכריע במערכת הקשרים בין כוכבי הלכת, שכולם, יחד עם גורמים רבים אחרים, אחראים לכך שכדור הארץ קיים כפי שהוא קיים. בורשטיין שוטף את שדה הספרות בים של עובדות מדעיות והוא עושה זאת בהשתאות של ילד, אך גם בתהייה של פילוסוף ופעיל סביבתי. על הנקודה הזאת אני מבקשת להרחיב. האספקט האקולוגי המופיע בספר בכמה אפיוזות, נמסר במה שהוא בון-טון עכשווי: יש לבני אנוש אחריות על כדור הארץ ואנחנו לא עושים די לעצור את ההרס שלו. בורשטיין עצמו, אגב, נטע עצים באמצעות Eco Libris, כדי לתקן, ולו במעט, את הנזק הסביבתי שגרמה הדפסת ספרו. וכאן עולה שאלה נכבדה: באילו כלים ראוי לדון